

**Az Eötvös Loránd Tudományegyetem
Egyetemi Könyvtár, Egyetemi Levéltár
középkori oklevelei**

**Budapest
2005**

Megjelent a
Nemzeti Kulturális Alapprogram
Levéltári Szakkollégiumának
és a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának támogatásával

A bevezetőket írta:

Knapp Éva
Kiss József Mihály

Technikai szerkesztő:

Kissné Bognár Krisztina
Rutkai Lászlóné
Cerva Csaba

A címlapon:

Garai Miklós nádor ítéletlevele (130.sz. oklevél), valamint Zsigmond király
adománylevele függőpecsétjének előlapja (127.sz. oklevél)

A hátlapon:

István, Jeropolisi érsek oklevelének függőpecsétje (108.sz. oklevél)

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem
Egyetemi Levéltára és Egyetemi Könyvtára

ISBN: 963 463 737 X

©Minden jog fenntartva, beleértve az elektronikus
információhordozókon való megjelentetés jogát is

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	3
Kiss József Mihály:	
Az Egyetemi Levéltárban őrzött középkori oklevelek	5
Az Egyetemi Levéltárban őrzött oklevelek jegyzéke	9
Knapp Éva:	
A budapesti Egyetemi Könyvtár Kéziratának Levélgyűjteménye	33
Az Egyetemi Könyvtárban őrzött oklevelek és iratok jegyzéke	37
Rövidítések jegyzéke	89
Oklevélkiadók mutatója	90
Időrendi mutató	94

A budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattárának Levélgyűjteménye

A budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattár- és Ritkaságtárának *Levélgyűjteménye* e különgyűjtemény felállítása, a XIX. század második fele óta két részből áll. Az egyik a *Diplomatarium Autographum* (= Dipl. Aut.), amely a gyűjtemény létrehozásakor ötvenkét, Pray György² történeti forrásgyűjteményéből elkülönített, pergamenre (egykorú szóhasználattal hártýára) írt oklevélnek minősített egylevelés kéziratot tartalmazott. A másik része a *Litterae et Epistolae Originales* (= LEO). Ennek alapállománya szintén Pray György gyűjteményéből, mindenekelőtt a *Collectio Prayana* LVIII. és LIX. kötetéből származik, s a két gyűjteményrész elhatárolási elveinek megfelelően eredetileg csupán papírra írt eredeti leveleket, okleveleket tartalmazna.

Mindkét gyűjtemény alapidokumentumai már több mint száz évvel a különgyűjtemény létrehozása előtt, a *Pray Collectio* állományától elkülönítve folyamatosan tovább gyarapodott. Így például a XVIII. század utolsó negyedétől a Helytartótanács több oklevelet adott át az egyetem könyvtárának oktatási célra. A XX. század elejétől a már elkülönített és katalogizált gyűjteményrészeket módszeresen kiegészítették az Egyetemi Könyvtár kézírataiból kiemelt egyéb levelekkel, valamint az időközben megvásárolt kéziratokból, illetve családi hagyatékokból származó, ide tartozónak ítélt iratokkal.

A *Levélgyűjtemény* nyomtatásban megjelent latin nyelvű, rövid tartalmi kivonatokkal ellátott időrendi katalógusát Dedek Crescens Lajos készítette el, s 1894-ben jelent meg nyomtatásban. A *Levélgyűjtemény* két részre bontásakor az eredeti hártýa-okleveleket a *Diplomatarium Autographum* gyűjteménybe, a többi eredeti oklevelet és levelet a *Litterae et Epistolae Originales*be kívánták sorolni. Ez az elv azonban már egykorúan, a gyűjtemény felállításakor sem valósult meg: valami oknál fogva – feltehetően tévedésből – a pergamen oklevelek közé is kerültek papír oklevelek. Így például a frissen restaurált, részben most kiállított iratok közül több papír oklevél található a *Diplomatarium Autographum*ban (Dipl. Aut. 37, Dipl. Aut. 41, Dipl. Aut. 41b, Dipl. Aut. 51).

² Pray György életéről ld. Paintner Mihály, Pray György életrajza, 1804, Kézirattól kiadta Gálos Rezső, Győr 1937; Lischerong Gáspár, Pray György élete és munkái, Budapest 1937.

Szilágyi Sándor 1893-ban a katalógushoz készített előszóban a katalógus latin nyelvűségét a következő szavakkal indokolta: „általános tudományos szempontból s azon örvendetes körülmény folytán, hogy a külföld tudósai, mind nagyobb és nagyobb érdeklődést tanúsítanak hazánk történelme iránt, czélszerűnek véltem az egész katalógust latin nyelven íratni meg”.³ A gyűjtemény építését és az újabb levelek katalógizálását 1950–1957 között Tóth András folytatta.⁴ A jelenkor tudományos követelményeinek már csak bizonyos korlátok között megfelelő leírások csupán a legszűkebb adatokat tartalmazzák, nem tekinthetők oklevél regesztáknak.

A két gyűjteményből a Magyar Országos Levéltár Restaurátor Műhelyében 2003–2004 során a restaurálásra szoruló iratok közül összesen hatvanöt Mohács előtti és utáni oklevelet restauráltak.

A Mohács előtti oklevelek jelzetsora: Dipl. Aut. 1–9, 9a, 10–35, 35a, 36–41, 41a,b,c, 42; LEO 4, 10.

A Mohács után keletkezett oklevelek jelzetsora: Dipl. Aut. 43–45, 45a, 45b, 46–47, 47a, 48–52; LEO 43b.

A továbbiakban először röviden foglalkozom a gyűjtemény történetével, majd bemutatom a frissen restaurált oklevelek forrásértékét.

Gyűjteménytörténet

A *Levélygyűjtemény* létrehozására lehetőségét biztosított az a tény, hogy a Nagyszombatból Budára (1777), majd Budáról Pestre (1784) költözött egyetem 1784-ben megvásárolta Pray Györgytől 400 forintos, Pray holtáig fizetendő évdíjért értékes könyv- és kéziratgyűjteményét. Pray György egész magyar történetre kiterjedő forrás- és másolatgyűjteményének létrejötté elsősorban Pray érdeklődésének és kiterjedt baráti körének köszönhető. Így például az evangélikus szász Seivert János erdélyi vonatkozású pecséteket és oklevélmásolatokat küldött a collectio számára. Ismeretes, hogy Prayt különösen érdekelte az oklevél- és a pecséttan. Az 1777-ben Budára helyezett egyetemen ő tanította az oklevéltant. Pray barátai közül az ugyancsak az egyetem könyvtárában alkalmazottként dolgozó Wagner Károly a címer- és pecséttan, Schönwisner István pedig az érem- és régiségtant oktatta. Wagner Károly nyugdíjazása után a címer- és pecséttan előadását is Prayra bízák.

Pray György – részben saját oklevél-gyűjteménye alapján – 1785-ben megírta Magyarország első oklevéltanát. A befejezetlenül, hiányos kéziratban maradt, Johann Christoph Gatterer diplomatikájának⁵ elvei nyomán készült *Diplomatica in usum scholarum Universitatis Pestiensis*⁶ című értekezés jelentősége ma elsősorban tudománytörténeti jellegű.

³ Catalogus Manuscriptorum Bibliothecae Reg. Scient. Universitatis, Secunda Pars, Litterae originales et Collectiones, Budapestini 1894 Typis Typographiae Universitatis Reg. Scientiarum, [Bevezető].

⁴ Tóth András, *Diplomata authentica*, kiegészítés, Budapest 1957. Kézirat. J 143.

⁵ Johann Christoph Gatterer, *Elementa Artis Diplomaticae Universalis*, Göttingae 1765; vö. Uő., *Praktische Diplomatik*, Göttingen 1799.

⁶ Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Lat. 116.

A magyarországi oklevelek ismeretének mélyebb feltárásához e kéziraton kívül a hozzájárult a *Collectio Prayana* Egyetemi Könyvtárban őrzött, jól kutatható állománya, valamint a gyűjtemény XIX. század végén nyomtatásban megjelent katalógusa. A *Collectio Prayana* Egyetemi Könyvtárban őrzött alapállományának⁷ utolsó három kötetében egykorúan Pray György az Erdély történetére vonatkozó forrásokat gyűjtötte össze. Az 58. kötetbe az 1493–1590 között, az 59. kötetbe az 1590–1700 között keletkezett iratokat rendezte el.⁸ A 60., máig szétbontatlan kötet pedig *Miscellanea Transylvanica* címen az 1701 utáni eredeti és másolatban megőrzött leveleket, valamint a két korábbi kötetből kimaradt okleveleket⁹ tartalmazza. A fenti két kötet iratokra történt szétbontását követően a Pray *Collectio* teljes állományából is kiválasztották a *Levelgyűjtemény*be átsorolandó eredeti okleveleket. Az így kialakult gyűjtemény 1894 után is folyamatosan tovább bővült.

1. *Diplomatarium Autographum*. Az 1894-ben számba vett ötvenkét, 1273–1808 közötti oklevél leírásakor a nyomtatott katalógus egyetlen egyszer sem jelezte a provenienciát, így ma már eldönthetetlen, hogy egy-egy oklevél a Pray gyűjtemény melyik kötetéből származik. A gyűjteményhez tartozó további hét, 1323–1682 között keletkezett oklevél esetében, melyeket Tóth András sorolt be, jelzetet (9a, 35a, 41a, 41b, 41c, 45a, 45b, 47a) és röviden, nem regesztta szinten, meghatározott, szintén hiányzik a proveniencia jelzése.

2. *Litterae et Epistolae Originales*. A frissen restaurált, e gyűjteményből származó oklevelek közül a LEO 4 jelzetű a *Collectio Prayana* 59., a LEO 10 a *Collectio Prayana* 58. kötetéből származik. A LEO 43b-nél pedig ismételtelen elmaradt a proveniencia jelzése.

Forrásérték

Pray György kéziratgyűjteményének tudományos értéke egy sorba állítható Hevenesi Gábor és Kaprinay István kollektívával. Mind az eredeti, mind a másolatban megőrzött iratok páratlanok a maguk nemében. Ismeretes, hogy Pray az Egyetemi Könyvtárnak átadott kéziratait két alapvető csoportba, az autográf és apográf okiratok gyűjteményébe sorolta. Az autográf okleveleket (királyi, a bárók és országbírák oklevelei, illetve káptalanok és mások levelei) az apográfokhoz (egyházi és világi tartalmú, valamint vegyes oklevelek) hasonlóan tovább csoportosította. E gyűjtemény ma is a könyvtár egyik legértékesebb kincse. Tudományos forrásértékéről a XXI. század elején is bátran elmondható, hogy e kéziratok nélkül „a XIX. század történetírói közül nem egynek a műve, ha nem is teljes egészében, de egyes részletkérdések kritikai megvilágításában nem lenne kéznél és nemzeti történetünknek nem egy kérdése maradt volna homályban”.¹⁰

⁷ A *Collectio Prayana* kiegészítő kötetei, a 61–71. kötet, a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárból csere útján 1996-ban kerültek a könyvtárba.

⁸ *Collectio Prayana*, Tomus LVIII. Res Transylvaniae. Litterae has vide in parte hujus Catal. Litterae originales sub annis 1493 – 1590, ubi dispositae existant. – *Collectio Prayana*, Tomus LIX. Res Transylvaniae. Vide hujus Catalogi partem: Litterae originales sub annis 1590 – 1700, ubi dispositae sunt. *Catalogus Manuscriptorum, Secunda Pars*, i. m. (2. jegyzet), 806.

⁹ Így például 1498. évi, 1625. évi és 1692. évi iratok.

¹⁰ Lischerong, i. m. (1. jegyzet), 144.

A Magyar Országos Levéltárban frissen restaurált hatvanöt oklevél közül egykorán több irat Pray műveinek is tudományos forrásanyaga volt. Zsimond király sigillum novum-ának rézmetszetes ábrázolása például saját gyűjteményéből jelent meg az 1805-ben posztumusz kiadott, *Syntagma historicum de sigillis regum, et reginarum Hungariae pluribusque aliis* című pecsétteni művében.¹¹ Az 1406-ban keletkezett oklevél jelzete ma Dipl. Aut. 30. (1. kép)

Befejezésül nem feledhetjük el azt sem, hogy a *Levélygyűjteményt* több forráskiadvány vette alapul. Így például e gyűjtemény alapján rekonstruálta Hermann Zsuzsa az e gyűjteménybe szétosztott *Analecta Saeculi XVI. Hungarica* című kötet iratainak eredeti rendjét és sorsát.¹² Ezt a kötetet a XIX. század második felében bontották szét. II. Rákóczi György levelezéséből (1646–1660) pedig Izsépy Edit rendezett sajtó alá hatvanöt levelet.¹³

ZSIGMOND KIRÁLY SIGILLUM NOVUMA-a, 1406.

Georgius Pray, *Syntagma historicum de sigillis regum, et reginarum Hungariae pluribusque aliis*, Budae 1805 Typis ac sumptibus Regie Universitatis Pestanae
Tab. IV, Fig. 1. (= Dipl. Aut. 30.)

¹¹ Georgius Pray, *Syntagma historicum de sigillis regum, et reginarum Hungariae pluribusque aliis*, Budae 1805 Typis ac sumptibus Regie Universitatis Pestanae, E₁, Tab. IV, Fig. 1; vö még *Commentarii Historici* [...] quos scripsit Georgius Pray, historiographus Regni, edidit diplomatibus auctos Georgius Fejér bibliothecarius, Budae 1837; *Epistolae procerum Regni Hungariae, Pars I–III*, Posonii 1806.

¹² Hermann Zsuzsanna, *Az Egyetemi Könyvtár Werbőczy-kéziratai és az „Analecta Saeculi XVI Hungarica”*, Budapest 1983.

¹³ II. Rákóczi György levelezéséből, 1646–1660, sajtó alá rend. Izsépy Edit, Budapest 1992.